

תמוז תשע"ה – יולי 2015

הַיָּה עֶרְבֵי הַקַּיִץ

ד"ר נירה נחליאל

ד"ר נירה נחליאל ממצפה נטופה, אם לחמישה, מנהלת אגף החינוך במדרשה, מנחה ב"ניגון נשים" ברמת הגולן.

ערכי הקיץ התמוזיים מצטיירים כקסומים ומסתוריים: זה ערב קיץ לקאורה, זה לקאורה / רק ערב קיץ טוב, גִּדּוּעַ וְיִשּׁוּן... כתב אלטרמן. רק לכאורה הערב בא לחסד ולרחמים ולא למורא, לחשדות ולדבר-אשם, אך למעשה הרוח שולחת יד בלי רחש, פתאום חלון נפתח בחשיכה, ואת צוחקת כמו פחד.

על ערב הקיץ כתב גם ח"נ ביאליק (שנפטר בחודש תמוז), בשירו [היה ערב הקיץ](#):

**ובנות ליליות זכות שזרות מוזרות בלבנה
חוטי כסף מזהירים, והן ארגות פסות אחת לכהנים גדולים
ולמגדלי חזירים.**

מי הן בנות ליליות, ומה מוזרים מעשיהן? לילית הלא היא האשה האגדית שקדמה לחווה. דמות נשית חכמה, עצמאית ודעתנית, וגם יצרית, מינית ומאיימת. לילית – לילית התעופפה לה לחלל העולם לאחר כשלון הזוגיות שלה עם אדם הראשון, ומאז היא מסוכנת לתינוקות הנולדים. היינו מצפים שבנותיה, אם כן, יישאו איתן את חותמה השדוני, אך ביאליק בשירו מתאר אותן דווקא כ"זכות", אולי הן נראות לו כך לאור הירח השוטף אותן בחוטי כסף. אז מה הן עושות בערב הקיץ? הביטוי 'מוזרות בלבנה' מושאל ממסכת סוטה, ומשמעותו נשים השזרות חוטים לאור הירח. מה הן עושות שם, במסכת סוטה? בואו נטייל בעקבות ביאליק למשנה המדברת עליהן.

וכך אומרת המשנה:

**מי שקנא לאשתו ונסתרה,
אפלו שמע מעוף הפורח, יוציא ויתן כתבה,
דברי רבי אליעזר.
רבי יהושע אומר:
עד שישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה.
(מסכת סוטה פרק ו' משנה א')**

דמיינו את השכונה בלילה, ובאחת החצרות מתכנסות הנשים להעביר ביחד את שעות הטוויה הארוכות. רק בלילה הן מגיעות למלאכת הטוויה, לאחר שהשכיבו את הילדים לישון, וכנגד החשיכה, הבדידות והשעמום הן מתקבצות לשיבה בצוותא כשהירח שופך אורו הרך על הנול וחוטים. עם החוטים נטווים גם הסיפורים, והנה, יש הערב סיפור עסיסי במיוחד, על מישהי ש... לשיחה הזו יכולות להיות תוצאות לא קלות – בעלה של אותה אשה "יוציא ויתן כתובה", בשל חשד הניאוף שדבק בה. המשנה דנה באפשרות של הבעל החושד והמקנא לגרש את אשתו מבלי להעבירה את מבחן המים המרים, אם יש לו בסיס כלשהו לטענתו. רבי אליעזר סובר שאם נסתרה האשה – הסתתרה עם גבר אחר לאחר שבעלה קינא לה – הזהיר אותה מלעשות כן, הרי שאפשר לגרשה, גם אם זו שמועה לא מהימנה שהגיעה אל הבעל. רבי יהושע מגדיר את מוצקות הידיעה שמאפשרת לבעל לגרש את אשתו החשודה ככזו שהגיעה אל רכילות הנשים הטוות לאור הלבנה.

איזה כוח ניתן להן על-ידי כותבי המשנה! למותר לציין כאן את הקשר הארכיטיפי המיוחס לנשים, בין ובין הלבנה, נטולת האור העצמי, הבהירה והלילית, לעומת השמש החמה שביום. קשר זה יוצר גם את המסתורין והפחד מפני כוחן המכשף של הנשים. במשנה שלפנינו מצטיירת לנו שוב תמונה של נשים אשר בשיחתן בליל ירח גוזרות למעשה את דינה של אשה אחרת. אני מרגישה כאילו החכמים טומנים להן פח ומשיתים עליהן את האחריות לדינים שנקבעו על-ידי החכמים הגברים.

נחזור כעת אל ערב הקיץ של ביאליק, שבו השארנו את בנות לילית השוזרות-מוזרות לאור הלבנה חוטי כסף, שיארגו לבגד שיכסה הן את מעשיהם של אנשים נכבדים והן את אלו של פשוטי האנשים. המשך השיר מתאר ערב ש"יין עגבים עברו", הרוחש תשוקות אסורות – מאוויים גדולים ל"חטאים קטנים", "סרסורי עברה" ו"רוח זנונים". בנות לילית הזכות, כאמור, מכינות בגד שאינו מבחין בין "קדושה" ("כוהנים גדולים") ל"טומאה" ("מגדלי חזירים"), שיכסה את מעשי האדם הנלוזים. ביאליק אינו מבחין בין גברים לנשים בשירו, והוא מזכיר כנף סינר וזנב צעיף שמתנפנים בין האילנות בגן, גם אם הוא מדבר בעיקר על "אדם". השיר מתאר עולם שמתגולל בקיאו "ומתבוסס בבשרו", ובו אדם שקצרה רוחו לצאת כדרכו לחטאיו.

כשמוזכרות לנו בתחילת השיר ובסופו הנשים המוזרות בלבנה ממסכת סוטה, מועתקת אווירת השחיתות המוסרית מהמשנה אל ערב הקיץ בעולם שביאליק מתאר. לילית, נשים וירח היו תמיד גורמים מסתוריים ומעוררי חשש, אך בשיר זה חל היפוך, והנשים הן "זכות", השוזרות דווקא מזהירות (בחוטי הכסף) מפני העדר האבחנה המוסרית, והאשמה המוטלת עליהן במסכת סוטה מועברת ל"עולם" המורכב (גם) מגברים – כוהנים גדולים ורועי חזירים, שכולם נשטפים ברוח הוללות שמביא עליהם ערב הקיץ.

ההיפוך של ביאליק מזמין אותנו להתבונן שוב בתפקיד המוזרות בלבנה שבמשנה: יתכן שאינן יושבות ומרכלות תוך כדי טווייה, אלא הן "נושאות ונותנות" בשיבת-ועד-נשי, בלתי נראה ובלתי פורמלי. "ועד הנשים" החזקות והמנהיגות של הקהילה דן באחריות וברצינות, בניגוד ל"עוף הפורח", בגורלה של אישה, של בן זוגה ושל משפחתה, הן רואות את "הכהנים הגדולים" כמו גם את "מגדלי החזירים", וכך הן משפיעות על מקבלי החלטות הפורמליים.